

بررسی اصول و روش های تربیت حرفه ای با تاکید بر دیدگاه ائمه ی اطهار(ع)

نویسندگان: دکتر محسن فرمپینی فراهانی^۱، دکتر اکبر رهنما^۱ و سلمان رضوان خواه^{۲*}

۱. استادیار گروه علوم تربیتی دانشگاه شاهد

۲. کارشناس ارشد فلسفه تعلیم و تربیت و مدرس دانشگاه پیام نور

*E-mail: s.kh.yass@gmail.com

چکیده

در پژوهش حاضر با رویکرد کیفی و به روش تحلیل اسنادی، اصول و روش های تربیت حرفه ای با تاکید بر دیدگاه ائمه ی اطهار(ع) مورد بررسی واقع شده است. جامعه ی پژوهش، کلیه ی متون روایی در زمینه ی مذکور بوده و در این زمینه، نمونه گیری انجام نشده است. ابزار پژوهش، فرم فیش برداری بوده و داده های حاصل، تحلیل کیفی شده اند. هدف از انجام پژوهش، ارائه ی اصول و روش های کاربردی به متولیان تعلیم و تربیت بود تا بتوانند با الهام از اندیشه های ائمه ی اطهار(ع)، در امر تربیت فرزندان و متریان، اهتمام ورزند. یافته های پژوهش نشان داد: اصول تربیت حرفه ای شامل، نه اصل بوده که شامل؛ انسان باید در تامین نیاز های هم نوعان خود احساس مسئولیت کند، کارگزار باید از اعمال ظلم و ستم به مشتری یا ارباب رجوع بپرهیزد، فرد باید نه فقیر باشد و نه بسیار ثروتمند بلکه باید از نظر مالی، وضعیت متعادلی داشته باشد، فرد به هر حرفه ای مشغول است، باید اخلاق حرفه ای را رعایت کند، کسی که به شغل یا حرفه ای مشغول است، باید در آن شغل یا حرفه، متخصص شود، فرد باید به هر کاری، مشغول است، عزیز باشد و حافظ عزت مشتری یا ارباب رجوع باشد، در زندگی افراد باید کار و نه مال اندوزی اصالت داشته باشد، کارگزار باید صادق باشد و از دروغ گویی بپرهیزد، فرد باید در برابر نعمت های پروردگار، سپاسگزار باشد. همچنین یافته های پژوهش، مبین آن است که نه اصل ذکر شده، مجموعاً دربرگیرنده، بیست و یک، روش تربیتی نیز می باشند.

کلیدواژه ها: تربیت حرفه ای، اصول تربیت، روش های تربیت، ائمه ی اطهار(ع).

دانشور

رشته

تربیت و اجتماع

• دریافت مقاله: ۸۹/۶/۱۴

• پذیرش مقاله: ۹۰/۱۱/۲۳

Scientific-Research Journal
Of Shahed University
Seventeenth Year
No.42
Aug-sep. 2010
Education & Society

دوماهنامه علمی-پژوهشی

دانشگاه شاهد

سال هفدهم - شماره ۴۲

شهریور ۱۳۸۹

مقدمه

موضوع تربیت، انسان است که آرمان و هدف نهایی او رسیدن وی به کمال و تعالی است و رسیدن به این هدف به ساز و کارهای ویژه و پیچیده‌ای نیاز دارد. تربیت عبارت است از فراهم کردن زمینه‌ها و عوامل، برای به فعلیت رساندن و شکوفا نمودن استعدادهای انسانی در جهت مطلوب [۱] که یکی از پیچیده‌ترین و مهمترین کارکردهای آن تربیت حرفه‌ای است. تربیت حرفه‌ای سعی دارد به متربیان کمک کند تا شغل خود را از طریق کلماتی مانند تعهد، علاقه به خدمت، یا برخورداری از سودمندی اجتماعی و نیز سودمندی صرفاً شخصی بنگرند [۲]. در واقع می‌توان گفت هدف تربیت حرفه‌ای آن است که فرد را برای انجام شغل و حرفه‌ای که برگزیده، یا در آینده بر می‌گزیند، آماده نماید.

در برخی موارد، عده‌ای تربیت حرفه‌ای (Vocational Education) را هم سنگ آموزش حرفه‌ای (Vocational Training) قرار می‌دهند، در حالی که تربیت حرفه‌ای معنایی بس وسیع‌تر دارد. تربیت حرفه‌ای نه تنها آموزش حرفه‌ای را در بر می‌گیرد، و به رشد مهارتی فرد می‌پردازد، بلکه به شکوفا نمودن ارزش‌های اخلاقی فرد در حین کار و رشد وجدان کاری او نیز توجه دارد.

تربیت حرفه‌ای نیز مانند سایر ساحت‌های تربیتی، هنجاری بوده و وابسته به ملاک‌ها و ارزش‌های حاکم بر جامعه و مردم است و اهداف، مبانی، اصول و روش‌ها، و چگونگی آن، در یک جامعه شکل گرفته و وابسته به نگاه حاکم بر این پدیده در جامعه است و لذا دیدگاه‌های مختلفی در مورد کار و تربیت حرفه‌ای در جوامع مختلف وجود دارد.

در این مقاله سعی شده است به دیدگاه ائمه‌ی اطهار (ع) در مورد تربیت حرفه‌ای پرداخته شود. بر این اساس اصول و روش‌های تربیت حرفه‌ای، با تأکید بر دیدگاه ائمه‌ی معصومین (ع) احصاء شده و هر یک از آنها به طور جداگانه مورد بررسی قرار می‌گیرد. به

دلیل اهمیت موضوع تربیت حرفه‌ای، تحقیقات مختلفی در این رابطه، و در داخل و خارج از کشور انجام شده است، از جمله:

مرجانی (۱۳۸۱) در پایان‌نامه‌ی دکتری خود با عنوان «بررسی و نقد مبانی معرفت‌شناسی تربیت حرفه‌ای در ایران و مقایسه‌ی آن با معرفت‌شناسی حرفه‌گرایی جدید» نوشته است که بر خلاف تربیت حرفه‌ای در ایران، که آموزش برای شغل رامورد توجه قرار می‌دهد، در حرفه‌گرایی جدید بر آموزش از طریق شغل تأکید می‌شود که هر یک نتایج مثبت و محدودیت‌هایی را به دنبال دارد. از جمله نتایج پژوهش وی عبارت است از اینکه در کشور ایران: اولاً، کثرت‌گرایی معرفت و یا به عبارتی تفکیک دانش نظری و عملی حاکم است، ثانیاً به دانش عملی یا دروس تخصصی تأکید می‌شود و ثالثاً محتوای دروس تخصصی از معرفت‌شناسی رفتارگرایانه برخوردار می‌باشند.

طهماسبی سروسستانی (۱۳۷۹) در پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد خود با عنوان «تربیت اقتصادی در نهج البلاغه» از این پژوهش نتیجه می‌گیرد که اجتماع سالم، تعلیم و تربیت سالم می‌خواهد و این خود اقتصاد سالم را می‌طلبد، از دیدگاه حضرت علی (ع) بعد تربیتی و اقتصادی دارای پیوندی ناگسستنی هستند، و نهایتاً اینکه روابط اقتصادی موثر در فرهنگ، موجب ساخته شدن بعد معنوی انسان می‌شود.

جدیری (۱۳۷۸) با هدف تحقیق و بررسی در خصوص ابعاد گوناگون تربیت اقتصادی در پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد خود با عنوان «تربیت اقتصادی کودکان از دیدگاه اسلام»، از انجام این پژوهش نتیجه می‌گیرد که کودکان باید به گونه‌ای تربیت شوند که نعمتهای دنیا را امانت خدا بدانند و به کار و کوشش علاقه داشته باشند و از تنبلی و بیکارگی بپرهیزند، با توجه به استعدادشان جهت آشنایی با مشاغل مباح هدایت شوند و روحیه تعاون، انفاق، طلب‌روزی حلال، قناعت در مصرف و عادت به صرفه‌جویی و نفی اسراف و تبذیر در آنان پرورش یابد.

حرفه ای در مقایسه با آموزش عمومی، منجر به تحقیر آموزش فنی و حرفه ای شده است.

پژوهشی با عنوان «ایدئولوژی هایی در عمل: زمینه ی طرح مهارت آموزی در جوانان» در بریتانیا انجام شده است. این پژوهش نشان می دهد که چگونه از طریق برنامه ی درسی، مهارت آموزی جوانان، در ایدئولوژی های رسمی و صوری آنان تاثیر می گذارد و ایدئولوژی های مزبور چگونه فلسفه های مربی و کارآموز را تحت تاثیر قرار می دهد. نتایج این پژوهش نشان می دهد که کارآموزان، دانش فنی چندان زیادی را فرا نمی گیرند، بلکه یاد می گیرند که چگونه معانی فرهنگی و عملی خاص مجموعه ای از کارگران را برای بازار کار کسب کنند[۳].

هادکینسون، مطالعه ای پیرامون «تربیت آزاد و حرفه گرایی جدید» انجام داده است. وی معتقد است که تعلیم و تربیت علمی اساساً به یادگیری به خاطر خودش می پردازد، درحالیکه حرفه گرایی به تعلیم و تربیت به عنوان یک هدف توجه دارد. در این بررسی هادکینسون به این نکته اشاره می کند که حرفه گرایان جدید از سوی آکادمی ها به این علت که هر کس تلاش می کند چیز معینی را انجام دهد و در نتیجه نگرش شاگرد را محدود می سازد، مورد حمله قرار گرفته اند؛ درحالیکه حرفه گرایی پیشرفت گرا (جدید) و تعلیم و تربیت آزاد، ضمن برخورداری از تفاوت ها، دارای نقاط مشترک بسیاری نیز هستند. زیرا هر دو با حمایت از برنامه ی درسی وسیع و متعادل، تمایل دارند که تعلیم و تربیت نامحدود باشد نه بسته و محدود. وی در نهایت نتیجه می گیرد که تعلیم و تربیت لزومی ندارد تنها در مورد تفکر یا عمل باشد، بلکه می تواند و باید درباره ی نظر و عمل هر دو باشد[۴].

با مطالعه ی پژوهش های فوق متوجه می شویم که این پژوهش ها با تمرکز کمی به تربیت حرفه ای پرداخته اند. تعداد محدودی از پژوهش هایی که صورت گرفته است نیز به طور ویژه از دیدگاه ائمه ی اطهار (ع) به مساله ی تربیت حرفه ای نپرداخته اند. لذا ضروری است

باقری (۱۳۷۷) در پژوهشی با عنوان «تربیت حرفه ای در بستر اسلام» ضمن مشخص کردن تربیت حرفه ای و تمایز آن با مهارت آموزی معتقد است، بینشی که در اسلام در باب تربیت حرفه ای قابل توجه می نماید این است که تربیت حرفه ای را باید همچون تحولی نگریست که به نحوی در همه ی گستره ی وجود آدمی ظهور می کند. وی پس از پرداختن به دلالت های اندیشه ی اسلامی بر تربیت حرفه ای نتیجه می گیرد که اگر تربیت حرفه ای به عنوان تحولی در عمل آدمی نگریسته شود، مستلزم آن خواهد بود که ظهور مهارت های تازه در فرد، بر بستر تحولی در ساختار معرفتی، میلی و ارادی او صورت پذیرد.

تحقیقی توسط صفار حیدری ثابت (۱۳۷۰) به منظور تطبیق آموزش فنی و حرفه ای ایران و ژاپن انجام شده است. یافته های این پژوهش نشان می دهد که روحیه ی عمل گرایانه و تاکید بر جنبه ی کاربردی آموزش، یکی از ویژگی های آموزش و پرورش و بطور کلی فرهنگ مردم ژاپن است، در حالیکه از ویژگی های آموزش و پرورش ایران توجه به نظریه گرایی و تاکید بر محفوظات و انتقال دانش است. وی معتقد است که به دلیل تاثیر پذیری فرهنگ ایران از دیگر فرهنگ ها به ویژه فرهنگ یونانی، کارهای مهارتی خوار تلقی شده، در نتیجه آموزش و پرورش نیز متاثر از فرهنگ جامعه به نظریه گرایی روی آورده است. البته ایشان دلایلی را برای نشان دادن تاثیر پذیری فرهنگ ایرانی از فرهنگ یونانی و اثر آن بر تربیت حرفه ای کشور ذکر نکرده است.

یکی دیگر از پژوهش های دیگری که بصورت تطبیقی انجام شده، توسط زیبا کلام مفرد (۱۳۶۴) صورت گرفته است. وی در پایان نامه ی کارشناسی ارشد خود با عنوان «مقایسه و بررسی تطبیقی آموزش فنی و حرفه ای در ایران و هندوستان» نشان می دهد که در اکثر کشورها و از جمله کشور های مورد بررسی، طرز تلقی و نگرش نادرست متخصصان آموزشی و بطور کلی عموم مردم جامعه نسبت به آموزش فنی و

اسلامی» و مصطفی دلشاد تهرانی در کتاب «ماه مهر پرور» مورد استفاده قرار گرفته است.

در پژوهش حاضر سؤال‌های پژوهشی ذیل، تنظیم و مورد بررسی قرار گرفته است.

۱- اصول تربیت حرفه‌ای از دیدگاه ائمه‌ی اطهار(ع) چیست؟

۲- هر یک از اصول تربیت حرفه‌ای از دیدگاه ائمه‌ی اطهار(ع) شامل چه روش‌های تربیتی هستند؟

روش

رویکرد پژوهش حاضر کیفی می‌باشد که بر اساس آن از روش تحلیل اسنادی استفاده شده است. در پژوهش اسنادی سعی می‌شود کلیه اسناد و مدارک موجود و مرتبط با موضوع پژوهش به منظور پاسخ‌گویی به سؤال‌های پژوهش مورد بررسی قرار گیرد. از این رو کلیه اسناد و مدارک موجود در ارتباط با موضوع پژوهش، که تربیت حرفه‌ای از دیدگاه ائمه‌ی اطهار(ع) بوده است بررسی و تحلیل شده است. مراحل انجام تحقیق به این قرار است:

۱- جمع‌آوری منابع و مراجع مربوط به موضوع پژوهش، ۲- مطالعه منابع و فیش برداری از آنها در راستای مفاهیم کلیدی پژوهش که اصول و روش‌های تربیت حرفه‌ای از دیدگاه ائمه‌ی اطهار(ع) می‌باشد، ۳- طبقه‌بندی و تحلیل داده‌های به دست آمده، برای استخراج اصول و روش‌های تربیت حرفه‌ای.

ابزار جمع‌آوری اطلاعات و روش تحلیل داده‌ها

ابزار جمع‌آوری داده‌ها فیش بوده است و به منظور تحلیل داده‌های حاصل از ابزار پژوهش به تفکیک و طبقه‌بندی دو زمینه‌ی اساسی پژوهش یعنی اصول و روش‌های تربیت حرفه‌ای، انعکاس آنها در جدول‌های مرتبط، و شرح کیفی هر یک از جدول‌ها پرداخته شده است. لازم به ذکر است که در تحلیل محتوای منابع دست اول - که کتب روایی بودند - سعی شد از اطلاعاتی که در منابع دست دوم - که کتب و مقالات مرتبط با تربیت و تربیت حرفه‌ای - جمع‌آوری شدند

که اصول و روش‌های تربیت حرفه‌ای را از احادیث و روایاتی که در این زمینه وارد شده است استنتاج نموده و آنها را به صورتی تنظیم نمود که در نظام تعلیم و تربیت جهت تربیت متریبان قابل استفاده باشد. بنابراین پژوهش‌پیش‌رو قصد دارد که با بررسی کتب روایی و مطالعه‌ی سخنان گهر بار ائمه‌ی اطهار(ع)، اصول و روش‌های تربیت حرفه‌ای را استخراج نموده و این اصول و روش‌ها را با استفاده از نظرات ایشان مورد بحث و بررسی قرار دهد.

اما اصل و روش به چه معناست؟ «اگرچه اصل‌فی‌الجملة معنای پایه و اساس را افاده می‌کند، اما نباید تصور کرد که این واژه در واژه‌های مختلف به یک نحو به عنوان اصطلاح عمل می‌کند. اصل در علوم کاربردی، به صورت قضیه‌ای بیان می‌شود که حاوی «باید» است، در حالی که در علوم نظری و تجربی به شکل قضیه‌ای حاوی «است» اظهار می‌شود. بر این اساس هنگامی که از اصول تعلیم و تربیت سخن می‌گوییم، باید خود را محدود به بیان قواعدی کنیم که به منزله‌ی راهنمای عمل، تدابیر تعلیم و تربیتی ما را هدایت می‌کنند» [۵]. روش‌ها نیز دستورالعمل‌هایی هستند که به ما می‌گویند برای رسیدن به مقصد و مقصود مورد نظر چه باید بکنیم [۶]. باید توجه نمود که در رابطه‌ی اصول و روش‌ها، روش‌ها به اصول مبتنی هستند. اصول و روش‌ها از یک جنس هستند، زیرا هر دو دستورالعمل هستند و به ما می‌گویند که برای رسیدن به مقصد مورد نظر چه باید بکنیم. اما تفاوت آنها در این است که اصول دستورالعمل‌های کلی ولی روش‌ها دستورالعمل‌های جزئی‌تر هستند [۷].

بر همین اساس روش‌هایی که نیل به یک اصل را آسان می‌سازند، از اصول استخراج می‌شوند. به این ترتیب شاهد خواهیم بود روش‌ها گزاره‌هایی هستند که مسیر تربیت را برای نیل به اصول تربیتی هموار می‌سازند. این مدل از شیوه‌ی دستیابی به اصول و روش‌ها، معمولاً توسط برخی صاحب‌نظران، چون خسرو باقری در کتاب «نگاهی دوباره به تعلیم و تربیت

۲- هر یک از اصول تربیت حرفه ای از دیدگاه ائمه‌ی اطهار(ع) شامل چه روش‌های تربیتی هستند؟

نتایج حاصل از تحلیل انجام شده، بیانگر آن است که از دیدگاه ائمه‌ی اطهار(ع)، تربیت حرفه‌ای دارای نُه اصل است، که در اینجا پس از بررسی هر یک از اصول، روش‌های تربیتی مربوط به هر اصل نیز مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱- اصل اول: انسان باید در تامین نیازهای هم نوعان خود احساس مسئولیت کند.

یکی از نکاتی که در آموزش این اصل باید مورد توجه قرار گیرد این است که احساس مسئولیت را نمی‌توان به کسی تحمیل کرد، بلکه این احساسی است که از درون فرد سرچشمه گرفته و آموخته می‌شود. آموزش مسئولیت پذیری با تغییر و تحول ارزش‌ها بستگی دارد، بدین معنی که در جریان آموزش مسئولیت، فرد ارزش‌های جدید را می‌آموزد. در آموزش مسئولیت‌پذیری سه عامل ارزش‌ها، طرز تلقی‌ها و مهارت‌تاثیرانکارناپذیری دارند[۸] لذا در بحث تربیتی، منظور از احساس مسئولیت این است که متریبان را به گونه‌ای تربیت کنیم که آموخته‌های ارائه شده را درونی کنند و با طیب خاطر پذیرفته و عملی نمایند. در این رابطه امام علی (ع) می‌فرماید: هر فردی درباره‌ی مملوکان و اعضای خانواده‌ی خود بازخواست می‌شود[۹]، نیز امام صادق (ع) یکی از مشخصه‌های مرد مؤمن را خدمتگزاری و فایده‌رساندن به یگدیگر معرفی می‌کنند[۱۰].

۱-۱- روش توصیه به انفاق دادن. انفاق دادن یکی از روش‌هایی است که در تربیت حرفه‌ای مورد استفاده قرار می‌گیرد و نشان از احساس مسئولیت افراد نسبت به رفع نیازهای دیگران دارد. انفاق دادن به نیازمندان یکی از رفتارهای اقتصادی انسان مومن است که شامل احسان‌های واجب و مستحب می‌شود. این روش در اقتصاد اسلامی از اهمیت خاصی برخوردار است و علاوه بر وظیفه تعدیل ثروت توسط خود مردم، وظیفه تزکیه و وارستگی انسانها را نیز به عهده دارد.

استفاده شود و روش‌هایی که متناسب با اصول تربیت حرفه‌ای هستند و در محقق شدن این اصول مؤثرند به طور مشخص تفکیک و تدوین شوند.

یافته‌های پژوهش

بررسی سوال اول پژوهش

۱- اصول تربیت حرفه‌ای از دیدگاه ائمه‌ی اطهار(ع) چیست؟

بنا بر نتایج تحلیل‌های انجام شده در خصوص مبانی تربیت حرفه‌ای از دیدگاه ائمه‌ی اطهار(ع) و طبقه‌بندی به دست آمده از آن‌ها، نُه اصل تربیت حرفه‌ای از دیدگاه ائمه‌ی اطهار(ع) شناسایی گردید که عبارتند از: انسان باید در تامین نیازهای هم نوعان خود احساس مسئولیت کند، کارگزار باید از اعمال ظلم و ستم به مشتری یا ارباب رجوع پرهیزد، فرد باید نه فقیر باشد و نه بسیار ثروتمند بلکه باید از نظر مالی وضعیت متعادلی داشته باشد، فرد باید در شغل و حرفه‌ای که اختیار کرده است تعهد و وجدان کاری داشته باشد، کسی که به شغل یا حرفه‌ای مشغول است باید در آن شغل یا حرفه متخصص شود، فرد باید به هر کاری مشغول است عزیز باشد و حافظ عزت مشتری یا ارباب رجوع باشد، در زندگی افراد باید کار اصالت داشته باشد نه مال اندوزی، کارگزار باید صادق باشد و از دروغ‌گویی پرهیزد، فرد باید در برابر نعمت‌های پروردگار سپاسگزار باشد. (از آنجا که بین یافته‌های مرتبط با سوال‌های اول و دوم پژوهش، پیوستگی برقرار بوده و ذکر اصول مذکور در اینجا و مجدداً تکرار آنها در شرح یافته‌های سوال دوم مطلوب نیست، لذا از درج مطالب مذکور در اینجا پرهیز شده و با عنایت به طرح کامل آنها طی بررسی سوال دوم پژوهش، در اینجا صرفاً به ذکر آنها بسنده شده است).

بررسی سوال دوم پژوهش

(بنا بر توضیحی که در بند فوق آمد، به دلیلی پیوستگی تحلیل و ارائه‌ی یافته‌ها در اینجا نیز، یافته‌های سوال‌های اول و دوم همزمان ارائه شده است).

حوادث هر چند ناگوار باشد، می‌توان با ذخیره کردن ۵ تا ۷ درصد مازاد نیاز انسان از بروز آن جلوگیری کرد [۲۰]. اسلام نیز در چهارده قرن پیش به هنگام تشریح زکات همه را به چنین اندیشه‌ای فرا خواند. لذا روش دیگری که باعث می‌شود مستمندان توسط سایر افراد جامعه خود کفا شوند و نشان از مسئولیت افراد نسبت به مستمندان دارد زکات دادن است.

در رابطه با اهمیت زکات امام حسن مجتبی (ع) می‌فرماید: زکات هرگز چیزی را از ثروت کم نمی‌کند [۲۱]. امام کاظم (ع) نیز در این رابطه می‌فرماید: خداوند زکات را به منظور تامین قوت تهیدستان و افزایش دارایی‌های شما وضع کرده است [۲۲]. همچنین امام باقر (ع) فرموده‌اند: در کتاب رسول خدا دیدم که ... هرگاه مردم از دادن زکات خودداری کنند، زمین برکت‌های خود را از هر نوع زراعت و میوه‌ها و کانی‌ها دریغ دارد. [۲۳].

۱-۴- روش تأکید بر قرض الحسنه (وام) دادن.
روش قرض الحسنه که در ازای آن هیچ سودی به فرد وام‌دهنده پرداخت نمی‌شود، یکی از روش‌هایی است که در جهت رفع نیازهای دیگران از آن استفاده می‌شود. قرض یا وام به معنی «دادن بخشی از مال به کسی است، به شرط آنکه عین مال را برگرداند یا مانند آن را به جای آن دهد» [۲۴].

در این رابطه احادیث زیادی از ائمه‌ی اطهار (ع) وجود دارد. از جمله امیر مومنان علی (ع) در سفارش به فرزندش امام حسن (ع) می‌فرماید: اگر توانگر بودی و کسی از تو وامی خواست، وجود او را غنیمت دان تا در روز تنگدستی آن را به تو باز پس دهد [۲۵]. در این رابطه امام صادق (ع) می‌فرماید: بر در بهشت نوشته است (ثواب) وام، هیجده برابر است و صدقه ده برابر. علتش این است که وام جز به دست نیازمند نمی‌رسد اما صدقه ممکن است به دست غیر محتاج بیفتد [۲۶].

لازم به ذکر است، یکی از آسیب‌هایی که این روش را تهدید می‌کند عبارت است از اینکه، امکان دارد فرد وام‌دهنده درخواست سود کند. این سود حرام که «ربا»

ارزش انفاق تا جایی است که در اسلام در ردیف نماز، زکات و جهاد آمده است. حضرت علی (ع) می‌فرماید: خدا را خدا را در جهاد با مال و نفس خویش و با زبان خویش در راه خدا [۱۱]. ایشان همچنین در این رابطه می‌فرمایند: خوشا به حال کسی که ... زیادی مال خویش را انفاق کند [۱۲]. امام زین العابدین (ع) نیز می‌فرمایند: از خصلت‌های مومن انفاق کردن، به اندازه‌ی تنگدستی است [۱۳]، یا اینکه از امام صادق (ع) نقل شده است: انفاق کن و به عوض یقین داشته باش [۱۴].

۱-۲- روش توصیه به صدقه دادن به نیازمندان.
«صدقه به معنی عطیه و بخششی است که به نیت رسیدن به پاداش الهی پرداخت می‌شود. عطیه‌ای که به نیت پاداش داده شود، نه به منظور احترام و بزرگداشت. راغب می‌گوید: صدقه، چیزی است که انسان به قصد تقرب از مالش خارج می‌کند، مانند زکات. ولی صدقه در اصل به چیزی که از روی اختیار داده شود، اطلاق می‌گردد و زکات برای واجب» [۱۵].

ائمه‌ی اطهار (ع) در باب پرداخت صدقه سفارش‌های بسیاری فرموده‌اند. امام صادق (ع) می‌فرماید: ملعون است، ملعون است کسی که خداوند مالی به او ببخشد و او از آن مال صدقه‌ای ندهد [۱۶]. در این باره حضرت علی (ع) فرموده‌اند: روزی را با صدقه فرود آورید [۱۷]. نیز امام باقر (ع) در باره‌ی امام سجاد (ع) می‌فرماید: «آن حضرت در دل شب تار از خانه بیرون می‌رفت و انبان را بر پشت خود حمل می‌کرد و به در یکایک خانه‌ها می‌رفت و آنها را می‌کوبید و به هرکس درب را باز می‌کرد چیزی می‌داد. آن حضرت هرگاه به فقیری چیزی می‌داد، صورت خود را می‌پوشاند که او را نشناسند» [۱۸].

۱-۳- روش توصیه به زکات دادن.
«زکات در لغت به معنی افزونی، رشد و نمو و پاکیزگی است و در اصطلاح عبارت است از: حقی واجب در مالی مخصوص از آن مالکی مخصوص» [۱۹]. «توفیکو» پس از سخن گفتن درباره‌ی فجایعی که انقلاب اقتصادی را تهدید می‌کند، می‌گوید: این

از جمله موارد دیگری که در اصل پرهیز از ظلم و ستمگری باید مورد توجه قرار گیرد این است که متربی بدانند، نه تنها باید از ظلم و ستم پرهیز کند، بلکه از کمک دادن به ستمگر نیز خودداری کند. امام صادق (ع) می فرماید: ستمگر و یاری دهنده اش و کسی که به ستم او راضی باشد، هر سه در ستم شریک اند [۳۲].

۱-۲- روش تاکید بر پرهیز از دریافت رشوه.

یکی از مواردی که باعث رواج ظلم و ستم می شود، دریافت رشوه است. رشوه در لغت دارای دو معنی است: به دلو رسن بستن و در خون دیگری شریک شدن، و در اصطلاح آمده که یکی از کسب های حرام است [۳۳]. در حقیقت رشوه مانند عفونتی است که اگر بر اندام جامعه نفوذ پیدا می کند، اعضای آن را یکی پس از دیگری آلوده می کند و از کار می اندازد و چه بسا تسری این عفونت، کل پیکره جامعه را فاسد سازد. پیامدهای فساد اداری رشوه بطور عمده در قالب معضلات و ناهنجاری هایی چون سوء استفاده از موقعیت های شغلی، ارتشاء، اختلاس و ایجاد نارضایتی هایی برای ارباب رجوع و افراد ذی ربط بصورت گروه سازمان یافته آشکار می شود.

انمه ی اطهار (ع) از هر فرصتی استفاده می کردند و به کارگزاران گوشزد می نمودند که از دریافت رشوه پرهیزند. امام علی (ع) می فرماید: و شما می دانید که مسئول و زمامدار ناموس و جان و غنایم (و اموال) و احکام و پیشوای مسلمانان، نباید بخیل باشد... و نه در حکم و داوری رشوه گیر باشد که در این صورت حقوق را پایمال می کند و حق را به حق دار نمی رساند [۳۴].

حضرت امام صادق در مورد رشوه گیری در قضاوت می فرماید: رشوه در قضاوت، کفر ورزیدن به خداست [۳۵].

یکی از نکات مهمی که در بحث رشوه بسیار اهمیت دارد این است که عده ای تصور می کنند گناهی بر کسانی که رشوه می دهند نیست و تنها رشوه گیرنده است که باید مجازات شود. اما باید بدانیم که تمام عوامل و دست هایی که در رشوه دخیل اند، همگی مورد سرزنش قرار گرفته اند و گناه این کار بر همه آنان نوشته

نام دارد، از نظر ائمه بسیار مذموم است و مکرراً بر ضرورت پرهیز از آن تاکید کرده اند. امام باقر (ع) می فرماید: پلید ترین کسب ها ریاست [۲۷]. و یا امام صادق (ع) برای نشان دادن نهایت قباح این امر می فرماید: یک درهم ربا نزد خداوند سنگین تر است از هفتاد بار زنا کردن با محارم در (کعبه) خانه ی محترم خدا [۲۸].

جدول ۱. اصل اول و روش های تربیتی آن

روش ها	اصل
روش اول: توصیه به انفاق دادن	اصل اول: انسان باید در تامین نیاز های هم نوعان خود احساس مسئولیت کند.
روش دوم: توصیه به صدقه دادن به نیازمندان	
روش سوم: توصیه به زکات دادن	
روش چهارم: تاکید بر قرض الحسنه (وام) دادن	

۲- اصل دوم: کارگزار باید از اعمال ظلم و ستم به مشتری یا ارباب رجوع پرهیزد.

«ظلم به معنی قرار دادن چیزی در غیر جای خود است و در اصطلاح به معنی انحراف از حق و گرایش به سوی باطل است. نیز به دست بردن در مال دیگری و از حد گذشتن نیز معنی می شود» [۲۹].

یکی از اصول تربیت حرفه ای پرهیز از ظلم و ستم است و کسانی که متصدی این امر هستند باید به این اصل توجه داشته و متوجه مشکلات ناشی از آن باشند.

ستمگری عواقب بسیار اسفبار و نامطلوبی دارد که یکی از آنها سلب نعمت هاست. اشاره به این پیامد ظلم و ستم در این جا بدین سبب است که بسیاری از کسانی که در حرفه و شغل های مختلف ظلم و ستم به دیگران روا می دارند، هدفشان اندوختن مال و نعمت است؛ امیرالمومنین علی (ع) در این باره می فرماید: برای زوال نعمت خدا و شتاب خشم و انتقام او، هیچ چیز کارگر تر از ستمگری نیست [۳۰]. ایشان همچنین (ع) می فرماید: ستمگری قدم را می لغزاند، نعمت ها را سلب می کند و امت ها را به نابودی می کشاند [۳۱].

ثروت‌اندوزی از دیگر سو، مطلوب‌ترین مقتضای تربیت حرفه‌ای است. به عبارتی غایت اسلام همانا تأمین همه نیازهای اساسی آدمی به طور معقول و معتدل است، که این تأمین همه جانبه و توأم با اعتدال، می‌تواند شرایط لازم برای شکوفایی تربیت حقیقی او را فراهم آورد. امام علی(ع) در این زمینه می‌فرماید: آن که میانه‌روی گزید، درویش نگردید [۳۹]. همانطور که فقر می‌تواند مانع رشد و تکامل آدمی گردد، ثروت‌اندوزی و افزون‌خواهی نیز می‌تواند انسان را از مسیر به سوی تربیت حقیقی باز دارد و لطافت وجود آدمی را بگیرد و دین را تباه سازد. امیر مؤمنان در این باره می‌فرماید: اگر انسان به مالی رسد، توانگری وی را به سرکشی وا دارد [۴۰].

۳-۱- روش تشویق به پرهیز از اسراف.
یکی از روش‌هایی که در اصل اعتدال در فقر و غنا مطرح است روش پرهیز از اسراف است. اسراف یعنی مصرف مال بسیار برای هدفی کوچک و بی ارزش [۴۱]. امام علی (ع) در توضیح معنای اسراف می‌فرماید: خرج کردن به ناحق مال، حیف و میل و اسراف است [۴۲]. امام زین العابدین نیز آنگاه که دست دعا در پیشگاه خداوند بلند می‌کند می‌گوید: و مرا از زیاده روی باز دار و روزیم را از تلف شدن نگاه دار و دارائیم را با برکت دادن به آن افزون گردان و راه مصرف آن را در کارهای خیر به من بنمایان [۴۳]. امام عسکری(ع) می‌فرماید: همانا بخشندگی را اندازه‌ای است که اگر از آن فراتر رود اسراف است [۴۴]. مریبانی که در تحقق تربیت حرفه‌ای در متربیان تلاش می‌کنند، باید این نکته را مد نظر قرار دهند که با نشان دادن روش صحیح مصرف به ایشان آن چنان به تربیت آنان بپردازند که نه با مصرف بی جا به منجلاب فقر بیفتند و نا با انباشتن مال بیش از حد به جرگه‌ی ثروت‌اندوزانی ملحق شوند که از ثروت‌شان استفاده‌ی نابه‌جا و ستمگری می‌کنند.

خواهد شد؛ چرا که همه آنان در برهم زدن تعادل اقتصادی جامعه دخیل اند. حضرت پیامبر(ص) در این باره فرمودند: خدا لعنت کند رشوه‌دهنده و رشوه‌گیرنده و واسطه میان آن دو را [۳۶].

۲-۲- روش توصیه به پرهیز از دزدی.

در مورد استفاده از این روش باید بسیار با ظرافت و دقیق برخورد کرد. توضیح آنکه برای تربیت متربیان، بویژه متربیان کودک و نوجوان تا حد امکان باید به شیوه‌ی تغافل پیش رفت تا عمل دزدی نزد آنان لوس نگردد. و تنها آن زمان که ببینیم این عمل را به کرات انجام می‌دهند باید به طور مستقیم وارد عمل شد. امام رضا (ع) در بیان پیامدهای دزدی می‌فرماید: خداوند دزدی کردن را حرام فرمود، چون اگر مباح بود موجب تباهی اموال و آدم‌کشی می‌شد و به خاطر اینکه غضب اموال یکدیگر مایه‌ی کشتار و درگیری و حسد ورزی نسبت به یکدیگر می‌شود و نیز چون موجب می‌شود که تجارت و پیشه‌وری ترک شود و اموال و ثروت‌های ناحق و ناروا به دست آید [۳۷].

جدول ۲. اصل دوم و روش‌های تربیتی آن

روش‌ها	اصل
روش اول: تأکید بر پرهیز از دریافت رشوه روش دوم: توصیه به پرهیز از دزدی.	اصل دوم: کارگزار باید از اعمال ظلم و ستم به مشتری یا ارباب رجوع پرهیزد.

۳- اصل سوم: فرد باید نه فقیر باشد و نه بسیار ثروتمند بلکه باید از نظر مالی وضعیت متعادلی داشته باشد (اعتدال در فقر و غنا).

آیین تربیتی اسلام به اعتدال در هر امری فرا می‌خواند و مجموعه‌ی قوانین و مقررات و آداب دینی به گونه‌ای است که مردمانی متعادل تربیت شوند. اعتدال که معادل عربی آن «قصد» است «به معنی «راستی راه» می‌باشد و نیز به معنی میانه‌روی در هزینه‌است» [۳۸].
در مکتب ائمه(ع)، غنای کافی و زندگی بر اساس میانه‌روی و آزاد بودن از اسارت فقر از یک سو و

جدول ۳. اصل سوم و روش تربیتی آن

روش	اصل
روش: تشویق به پرهیز از اسراف.	اصل سوم: فرد باید نه فقیر باشد و نه بسیار ثروتمند بلکه باید از نظر مالی وضعیت متعادلی داشته باشد (اعتدال در فقر و غنا).

در ادامه به این روش ها از دیدگاه ائمه ی اطهار (ع) می پردازیم.

۴-۱- روش توصیه به رعایت تعهد و وجدان کاری در مشاغل

وجدان کاری به معنای گرایش به انجام دادن صحیح کار و وظایف شغلی، بدون نظارت مستقیم است که از نشانه های آن، انجام کار بیشتر و بهتر و کنترل درونی است. همچنین می توان گفت وجدان کاری عبارت است از احساس التزام درونی به منظور رعایت قوانینی که در ارتباط با کارمورد توافق قرار گرفته است. نیروی انسانی ما به تقویت وجدان کاری و تغییر در فرهنگ کار نیازمند است، چرا که این چنین فردی سازمان را در دستیابی به اهداف خود یاری خواهد داد. لذا می توان گفت، در صورتی که فرد از وجدان کاری برخوردار باشد، می توان جامعه ای را تصور کرد که در آن افراد در مشاغل گوناگون سعی دارند تا کارهای محوله را به بهترین وجه و بطور دقیق و کامل و با رعایت اصول بهینه سازی انجام دهند. امام صادق (ع) در این رابطه می فرمایند: برای من تفاوتی ندارد که به خائن امانت بسپارم یا به کسی که (از امانت مراقبت نمی کند و آن را) تباه می سازد [۴۶]. با تعمق و غور در این حدیث در می یابیم که شخص غیر متعهد همانند فرد خیانت کار است. شخصی این چنین بی توجه و سهل انگار همانند خائن ضرر های جبران ناپذیری به اقتصاد سازمان و جامعه وارد می کند. ایشان هم چنین در این باره می فرمایند: هر صنعتگری برای کسب در آمد نیازمند سه ویژگی است: مهارت در کار، رعایت امانت و جلب نظر صاحب کار [۴۷].

۴-۲- روش دعوت به کار مضاعف و پرهیز از تنبلی. از جمله روش های دیگری که می توان از آن برای نهادینه کردن اخلاق حرفه ای در متریان مورد استفاده قرار داد، روش دعوت به کار مضاعف و پرهیز از تنبلی است. چرا که یکی از ارزش های هر سازمان کار و تلاش برای دستیابی به آرمان ها و اهداف آن سازمان است و همانطور که قبلاً گفته شد، اخلاق حرفه ای همانا

۴- اصل چهارم: فرد به هر حرفه ای مشغول است باید اخلاق حرفه ای را رعایت کند.

یکی از اصول بسیار مهمی که در تربیت حرفه ای باید لحاظ شده و مریبان به آن توجه کنند، رعایت اخلاق حرفه ای است. به مجموعه ای از کنش ها و واکنش های اخلاقی پذیرفته شده که از سوی سازمان ها یا مجامع حرفه ای مقرر می شود تا مطلوب ترین روابط اجتماعی ممکن را برای اعضای خود در اجرای وظایف حرفه ای فراهم آورد اخلاق حرفه ای گویند. حاکمیت اخلاق حرفه ای در سازمان، قادر است به میزان چشمگیری سازمان را در جهت کاهش تنش ها و موفقیت در تحقق اثربخش هدف یاری نماید و سازمان را پاسخگو سازد. امروزه داشتن اخلاق حرفه ای، به عنوان یک مزیت رقابتی در سازمان مطرح می باشد و تأثیر بسیار زیادی بر روی فعالیتها و نتایج سازمان دارد. بهره وری را افزایش می دهد و ارتباطات را بهبود می بخشد، زیرا هنگامی که اخلاق حرفه ای در سازمان حاکم است، جریان اطلاعات به راحتی تسهیل می شود و مدیر قبل از ایجاد حادثه، از آن مطلع می شود.

ائمه ی اطهار (ع) به طور مکرر به این اصل تربیت حرفه ای اشاره نموده اند. به عنوان مثال امام علی (ع) در مورد رعایت اخلاق حرفه ای در حرفه ی پزشکی می فرمایند: هر که طبابت می کند، باید از خدا بترسد و خیر خواه باشد و سعی خود را به کار برد [۴۵]. در مورد سایر حرفه های نیز به رعایت اخلاق در آن حرفه تاکید شده است. برای نائل شدن به این اصل نیز مانند سایر اصول تربیت حرفه ای، روش هایی وجود دارد که

ابزار کاهش می‌دهد و او را به منزله‌ی یک شیء و نه یک انسان در نظر می‌گیرد. ۲- این طرز تلقی از مشتری‌مداری، بنگاه یا شرکت را از اخلاقی بودن در همه‌ی شئون دور می‌سازد. شرکتی که مشتری‌مداری ابزار انگارانه را فراروی خود قرار داده است، اگر در مواردی یقین کند که اجحاف به مشتری اساساً به چشم وی نخواهد آمد و مشتری از ضایع شدن حقوقش مطلع نخواهد شد، خود را ملزم به پایبندی از حقوق مشتری نخواهد یافت. ۳- مشتری‌مداری ابزار انگارانه، خطرپذیری سازمان را در حفظ منافع مشتری در شرایط بحرانی کاهش می‌دهد، چرا که در مواردی رعایت حقوق مشتری مستلزم پرداخت خسارت و هزینه‌ی فراوان است. ۴- مشتری‌مداری ابزار انگارانه به تدریج از احترام به مشتری به خود خواهی و زیاده طلبی تحول می‌یابد» [۵۲].

حال در ادامه با دیدگاه ائمه (ع) در مورد تکریم ارباب رجوع و مشتری آشنا می‌شویم. که در آن هرگز ایرادات فوق را نمی‌توان یافت. امام صادق (ع) می‌فرماید: هر که برای رضای خدا در راه برآوردن نیاز برادر مسلمان خود بکوشد، خداوند هزار هزار حسنه برایش می‌نویسد [۵۳]. و یا آمده است که امیرالمومنین (ع) در بازارها گشت می‌زد و تجار و کسبه را اندرز می‌داد و می‌فرمود: ای جماعت تجار و کسبه! ... به مشتریان نزدیک شوید و خود را به زیور بردباری بیارایید... [۵۴]. امام صادق (ع) نیز در مورد برخورد محبت آمیز با مشتری و ارباب رجوع می‌فرماید: خداوند فرموده است: مردم خانواده‌ی من هستند پس محبوب‌ترین آنها نزد من کسانی هستند که با مردم مهربان تر و در راه برآوردن نیازهای آنان کوشاتر باشند [۵۵].

۴- ۴- روش تأکید بر لزوم پرهیز از دغل کاری. یکی دیگر از روش‌هایی که می‌توان با استفاده از آن‌ها اصل رعایت اخلاق حرفه‌ای را در متریان نهادینه نمود این است که به آنان بیاموزیم، در کار و معاملاتشان از دغل کاری پرهیزند. دغل کاری که به معنای فریب کاری نیز آمده است در اصطلاح به معنی «آن است که به دوست در معامله با نوعی پنهان کاری، زیان رسانی» [۵۶].

پایبندی به ارزش‌های یک شغل است. امام باقر (ع) در این رابطه می‌فرماید: من نفرت دارم از شخص - یا برای شخص - که در کار دنیايش تنبل باشد. هر که در کار دنیايش تنبل باشد در کار آخرتش تنبل تر است [۴۸]. امام صادق (ع) نیز می‌فرماید: سستی و بی‌حالی دشمن کار است [۴۹]. در مورد نهی از تنبلی امام ششم شیعیان (ع) می‌فرماید: از سستی و تنبلی دوری کن و برای کسب آنچه (از روزی) که مومن را گریزی از آن نیست تلاش کن [۵۰]. یکی از راه‌های جلوگیری از تنبلی تقویت اراده در متریان است. مریبان باید با تهییج متریان آنان را تشویق کنند که با عزم و اراده‌ی چند برابر در شغل و حرفه‌ی خود به انجام وظیفه بپردازند، کما اینکه امیرالمومنین می‌فرماید: با عزم و اراده به مبارزه‌ی سستی بروید [۵۱].

۴- ۳- روش توصیه به تکریم ارباب رجوع. در تربیت حرفه‌ای باید به متریان آموخت که هر گاه در هر پست یا شغلی مشغول به انجام کار هستند، مشتری را محترم بدارند و هرگز رفتاری از آنها سر نزنند که موجب خدشه دار شدن شخصیت انسانی مشتری شود. این روش راهی برای گسترش اخلاق در مشاغل است. برای بررسی این روش ابتدا به یک نظریه در مورد مشتری‌مداری که بیشتر در جوامع سرمایه‌داری استفاده می‌شود اشاره می‌شود، آنگاه پس از نقد این نظریه به دیدگاه ائمه‌ی اطهار (ع) در مورد مشتری‌مداری و تکریم ارباب رجوع می‌پردازیم.

«مشتری‌مداری ابزار انگارانه؛ که بیشتر در جوامع سرمایه‌داری می‌توان آن را یافت، نگاهی کاملاً ابزاری به مشتری دارد و احترام به وی و تکریم شخصیت او تنها بدین دلیل است که مشتری برای یک شرکت منشاء سود است. چرا که اگر مشتری ناراضی باشد، سودآوری شرکت پایین خواهد آمد. اما در اسلام اینگونه نگاه به مشتری قابل قبول نیست. لذا در ادامه به نقد این نوع مشتری‌مداری پرداخته می‌شود. از جمله ایراداتی که بر مشتری‌مداری ابزار انگارانه وارد است عبارت‌اند از: ۱- این نوع نگاه تلقی تحویلی نگر از مشتری دارد، زیرا شخصیت انسانی او را به

مکرم اسلام در این باره می فرمایند: آنکه بدون علم کاری انجام دهد، تباهی و خسارتی که وارد می کند، بیش از مقدار منفعتی است که می رساند [۵۹]. و یا امام صادق (ع) می فرمایند: هر صنعتگری برای کسب در آمد نیازمند سه ویژگی است: مهارت در کار، رعایت امانت و جلب نظر صاحب کار [۶۰].

از آنچه گفته شد در می یابیم که افزایش توان اقتصادی با بهره گیری از علم و تخصص امکان پذیر است، و امروزه یکی از فاکتور های جامعه ی توان مند آن است که علم و تخصص بیشتری بیابد و با استفاده از انواع شیوه ها، بازدهی اقتصادی خود را افزایش دهد. فرد پرورش یافته در مکتب ائمه ی اطهار (ع) برای انجام درست کار و تعهد در برابر ارباب رجوع، باید علم و تخصص خود را در مورد شغل و پیشه ای که بر گرفته است، بیشتر کند، لذا مربیانی که امر تعلیم و تربیت را به عهده دارند باید برای بهتر شدن کیفیت اقتصاد جامعه اهمیت کسب تخصص را با استفاده از روش های موجود برای مربیان بیان کنند و در متخصص نمودن آنها برای انجام دادن بهتر کار هایشان تلاش کنند.

۵-۱- روش توصیه به مداومت داشتن در کار. پرداختن به یک حرفه به مدت طولانی و رها نکردن آن در مدت زمان کوتاه باعث می شود که فرد کارش را به بهترین شکل انجام داده، روز به روز بهتر شود؛ چرا که یکی از شیوه های خبره شدن در یک کار تمرین و تکرار است. از نظر ائمه اینچنین کاری مورد نظر خداست. امام باقر (ع) می فرمایند: محبوبترین کارها در پیشگاه خدای عزوجل کاری است که بنده بر آن مداومت ورزد، گرچه اندک باشد [۶۱]. و یا امام علی (ع) می فرمایند: کار (خیر) اندک که بر آن مداومت ورزی، از کار بسیار که از آن خسته شوی امیدوار کننده تر است [۶۲]. امام صادق (ع) می فرمایند: هر گاه شخصی کاری را آغاز کند باید تا یک سال آن را ادامه دهد، سپس اگر خواست به کار دیگری پردازد [۶۳].

۵-۲- روش تشویق به تجربه اندوزی در شغل یا حرفه ی مربوطه.

سیره ی ائمه ی معصومین نشان می دهد که ایشان بطور مستقیم از این کار نهی کرده اند. امام کاظم (ع) چون بر هشام ابن حکم که در سایه (تاریکی) مشغول فروختن پارچه ی شاپوری بود گذشت، فرمود: ای هشام! فروختن کالا در سایه دغل کاری است و دغل کاری (در معامله) روا نیست [۵۷]. همچنین امام صادق (ع) می فرمایند: از ما نیست کسی که با ما دغل کاری کند [۵۸].

جدول ۴. اصل چهارم و روش های تربیتی آن

روش ها	اصل
روش اول: توصیه به رعایت تعهد و وجدان کاری در مشاغل روش دوم: دعوت به کار مضاعف و پرهیز از تنبلی. روش سوم: توصیه به تکریم ارباب رجوع. روش چهارم: تاکید بر لزوم پرهیز از دغل کاری.	اصل چهارم: فرد به هر حرفه ای مشغول است باید اخلاق حرفه ای را رعایت کند.

۵- اصل پنجم: کسی که به شغل یا حرفه ای مشغول است باید در آن شغل یا حرفه متخصص شود. امروزه ثابت شده است که آموزش یکی از بهترین طرق بالا بردن کارایی در سازمان است. معمولاً مدیران می خواهند مدت آموزش را به حداقل برسانند تا کارکنان زودتر به کار مشغول شوند. اما مدیران در سازمانها باید به این موضوع نیز توجه داشته باشند که آموزش ایجاد هزینه نیست، بلکه ایجاد کارایی و اثربخشی بیشتر در سطح بیشتر است.

یکی از راه های بهبود وضعیت نیروی کار، ارتقای دانش اوست. نیروی کار در پناه آموزش عمومی یا آموزش در طول دوره ی کار، بهره وری بهتری خواهد داشت و از نظر درآمد نیز وضعیت بهتری خواهد داشت. شخصی که مهارت ندارد و کار را بطور دقیق انجام نمی دهد، در مقایسه با کسی که کار را بهتر و دقیق تر انجام می دهد رتبه ی پایین تری دارد. پیشرفت کشور مرهون تلاش و جدیت افراد دانا و آگاه است. افراد نا آگاه ضررشان بیش از منافعشان است. رسول

۶- اصل ششم: فرد باید به هر کاری مشغول است عزیز باشد و حافظ عزت مشتری یا ارباب رجوع باشد(اصل عزت).

یکی از اصول اساسی و مهم تربیتی، که معمولاً در همه‌ی ساحت‌های تربیتی مطرح می‌باشد، اصل عزت است. عزت در لغت به معنی صلابت و قوت و حالت شکست ناپذیری می‌باشد. عزت، حالتی است که نمی‌گذارد انسان مغلوب کسی و چیزی گردد و شکست بخورد[۶۹].

یکی از ویژگی‌هایی که خداوند در درون انسان نهاده است کرامت است. اصل عزت ناظر به این ویژگی است و مقصود از این اصل آن است که باید انسان مکرم را عزیز داشت و مایه‌های عزت او را فراهم آورد. در این خصوص امام صادق (ع) می‌فرماید: مؤمن را نباید که خویش را خوار سازد. عرض شد: چگونه خود را خوار می‌سازد؟ فرمود دست به کاری میزند که توانش را ندارد و بدین سان خود را خوار و سرافکنده می‌کند[۷۰]. هم‌چنین حضرت علی(ع) در باب عزیز نگه داشتن دیگران و خوار نکردن آنها، به شخصی که پیاده در رکاب ایشان حرکت می‌کرد، فرمودند: «بازگرد که پیاده رفتن چون تویی با چون منی، موجب فریفته شدن والی، و خواری مؤمن است»[۷۱].

۶-۱- روش توصیه به قناعت ورزی!

اولین روشی که در باب دستیابی به اصل عزت به آن می‌پردازیم قناعت است. «قناعت یعنی صرفه جویی و راضی شدن به کم. قناعت سبب آرامش، عدالت، صلح، اخوت و رستگاری انسان است. قناعت رفتاری پیشگیرانه است که از نیازمندی گسترده، عادت‌های بی‌فایده و غفلت از لذت‌های معنوی و مصرف کردن نیرو برای

یکی دیگر از روش‌های متخصص شدن در یک مهارت یا حرفه، تلاش در آن مهارت یا حرفه و کسب تجربه است. هرچه تجربه‌ی شغلی فرد بیشتر باشد، قدرت جابه‌جایی و تحرک شغلی او کمتر خواهد شد و تخصص و مهارت وی نیز بیشتر به سازمان خود اختصاص خواهد یافت. امام علی(ع) می‌فرماید: حفظ و به کارگیری تجربه رمز پیروزی است[۶۴]. ایشان با تأکید فراوان برمساله تجربه‌اندوزی، تحقق این روش را از عواملی می‌دانند که به مردم دانش تازه می‌دهد. امام علی(ع) می‌فرماید: «عقل استعدادی است که به سبب علم و تجربه زیاد می‌شود» [۶۵]. نیز حضرت امیر (ع) می‌فرماید: تجربه‌ها دانشی اکتسابی هستند [۶۶].

امام اول شیعیان در باب تجربه‌اندوزی و هم‌نشینی با افراد مجرب به فرزندش حسن(ع) می‌فرماید: در تربیت تو شتاب کردم تا به استقبال کارهایی بروی که صاحبان تجربه زحمت آزمون آن را کشیده و تو را از تلاش و یافتن بی‌نیاز ساخته‌اند» [۶۷]. لذا مریبان باید با استفاده از این روش به متریبان بیاموزند که در علم آموزی محدودیت به خرج ندهند و از هر کس که توانایی علمی یا تجربه‌ای مفید دارد استفاده کنند. حضرت امیر همچنین می‌فرماید: حکمت و دانش، گمشده‌ی مومن است؛ آن را حتی از اهل نفاق نیز به چنگ آورید[۶۸]. بنا بر آنچه در مورد تجربه‌اندوزی و تاثیر آن در تحقق اصل کسب تخصص آمد، ضروری است که مریبان توجه بیشتری به این روش تربیتی در تربیت حرفه‌ای متریبان داشته باشند.

جدول ۵- اصل پنجم و روش‌های تربیتی آن

روش‌ها	اصل
روش اول: توصیه به مداومت داشتن در کار	اصل پنجم: کسی که به شغل یا حرفه‌ای مشغول است باید در آن شغل یا حرفه متخصص شود.
روش دوم: تشویق به تجربه‌اندوزی در شغل یا حرفه‌ی مربوطه	

۱- همان‌طور که در مبحث اصل عزت توضیح داده شد، روش‌هایی که بر این اصل مترتب‌اند یا به عزت کارگزار منجر می‌شود، یا به عزت مشتری. روش قناعت، شیوه‌ای برای تأمین عزتمندی فرد است. روش‌های پرهیز از حرص و طمع و مشتری‌مداری که در ادامه به آنها پرداخته می‌شود نیز به ترتیب منجر به عزت فرد و عزت مشتری می‌شوند.

علی (ع) فرموده اند: طمکار گرفتار خواری است [۷۶]. در مورد ارتباط بین پرهیز از حرص و طمع و عزتمندی فرد، و رابطه ی مستقیم آنها با یکدیگر، امام باقر (ع) می فرمایند: پایداری عزت را با میراندن طمع بجوی [۷۷]. و باز در این رابطه حضرت علی (ع) در پاسخ به این پرسش که کدام خواری بدتر است؟ می فرمایند: آزمندی دنیا [۷۸].

جدول ۶- اصل ششم و روش های تربیتی آن

روش ها	اصل
روش اول: توصیه به قناعت ورزی. روش دوم: توصیه به پرهیز از حرص و طمع.	اصل ششم: اصل هفتم: فرد باید به هر کاری مشغول است عزیز باشد و حافظ عزت مشتری یا ارباب رجوع باشد. (اصل عزت).

۷- اصل هفتم: در زندگی افراد باید کار اصالت داشته باشد نه مال اندوزی.

کسب و کار به عنوان عاملی برای تامین معاش انسان، قسمتی از اوقات او را به خود اختصاص می دهد. انسان در عین حال که خالق و آفریننده و مدیر کار است، به شدت متأثر از آن است، به نحوی که کار بر روح و جان انسان رنگ می زند و در خلق و خوی و رفتار انسان تاثیر می گذارد، در رشد ابعاد مختلف وجود آدمی نقش دارد و جسم و عقل و احساس و عاطفه را تحت تربیت خود قرار می دهد. وقتی انسان کاری مطابق استعداد و ذوق و سلیقه اش انجام می دهد، با آن همه وجود خود را تمرین و رشد می دهد. آدمی در کاری که انجام می دهد، خود را می یابد، می آرزاید و استعدادهای خود را کشف و شکوفا می کند. انسان با کار کردن، کرامت، شخصیت و حیثیت خود را حفظ می کند و این امر بر روحیه و رفتارش تاثیر می گذارد. از این منظر کار کردن حرکتی تربیتی و سازنده و با ارزش و شریف به شمار می آید و لذا می توان گفت کار، افزون بر اینکه جهت کسب در آمد و رفع نیاز مورد استفاده قرار می گیرد و این خود

تحصیل مال و لذت، پیشگیری می کند و این آثار سوء را به حداقل می رساند. در رابطه با قناعت لازم است به این نکته ی مهم اشاره شود که قناعت در مصرف جلوه گر می شود، نه در تولید. در بعد تولید قناعت به معنای تولید نکردن یا کم تولید کردن نیست، بلکه قناعت این است که از منابع تولید به بهترین وجه استفاده شود. البته گاه تولید بیش از حد مستلزم استفاده ی نا به جا از طبیعت و تخریب آن می شود که در اینجا قناعت به معنای اکتفا و رضایت داشتن به تولید در حد نیاز است. زیرا ضرر بزرگ نابودی طبیعت با امور دیگر قابل مقایسه نیست. در ادامه به دیدگاه ائمه ی اطهار (ع) در این خصوص می پردازیم.

امام صادق (ع) می فرمایند: به آنچه خداوند قسمت تو کرده قانع باش و به آنچه دیگران دارند چشم مدوز و آنچه را که بدان نمی رسی، آرزو مکن، زیرا کسی که قانع باشد، سیر می شود و کسی که قانع نباشد سیر نمی شود و بهره ی آخرت را دریاب [۷۲]. امام حسن مجتبی (ع) نیز در این باره می فرمایند: بدان، که مردانگی قناعت و خرسندی بیش از جوانمردی است [۷۳]. امام علی (ع) نیز در نهج البلاغه می فرمایند: «آدمی را قناعت برای دولت مندی، و خوش خلقی را برای فراوانی نعمت ها کافی است» [۷۴].

۲-۶- روش توصیه به پرهیز از حرص و طمع. حرص و طمع یا زیاده خواهی یکی از عواملی است که باعث می شود انسان به خاطر آن به هر کاری دست یازد. لذا یکی از راههای خوار شدن انسان و سلب عزتمندی وی حرص و طمع ورزیدن است. «حرص در لغت به معنای خواستن با تلاش برای رسیدن به چیزی است. همچنین گفته شده: حرص ضد قناعت و زوال نعمت دیگران را خواستن است و نیز به معنای خواستن چیزی است که قسمت انسان نباشد» [۷۵].

حرص برای جمع آوری اموال دنیا، سرانجام انسان را به هلاکت می افکند، نه فقط هلاکت معنوی که در بسیاری از اوقات هلاکت مادی نیز به همراه دارد. امام

باعث رغبت فرد می شود، ارزش ذاتی داشته و فی نفسه از اصالت برخوردار است.

اهمیت و ارزش کسب و کار، برای تامین معاش خانواده، از نظر ائمه‌ی اطهار(ع) فراوان است. امام صادق (ع) می فرماید: اندکی کار کنید تا بسیار متنعم شوید[۷۹]. مطابق این فرموده‌ی امام صادق(ع)، کار کردن و پرداختن به یک شغل یا حرفه و کسب درآمد از این طریق باعث خودکفایی مالی می شود. در روایات آمده است که امام علی(ع) در هوای داغ نیمروز برای کار کردن بیرون می رفت، در حالیکه نیازی نداشت(خودش برود). علتش این بود که می خواست خداوند متعال ببیند، او برای کسب روزی حلال زحمت می کشد[۸۰].

۱-۷- روش ارزش دادن به کار و کارگر.

کار را جوهره وجودی مرد می دانند و کارگران قشر عمده‌ای از افراد جامعه هستند. بنابراین ارزش نهادن به این دو باعث می شود که افراد به اصالت کار پی برده و در برگزیدن شغل و کسب و کار همت گمارند. در بینش اسلامی، کار و تلاش از آنچنان ارزش و قداستی برخوردار است که هم ردیف جهاد و مبارزه با دشمن معرفی گردیده است. چنان که نبی مکرم اسلام(ص) کار و کوشش را همانند جهاد در راه خدا مقدس دانسته و کارگر را تشبیه به مجاهد فی سبیل الله می نماید، ائمه‌ی اطهار(ع) از این روش به عنوان یکی از روش‌های نشان دادن اصالت کار به افراد استفاده نموده اند و تأکید ایشان بر کار و تلاش مستمر از روش‌های انسان ساز آن بزرگان بوده است. در تشویق به انجام کار و تلاش امام علی(ع) می فرماید: کار کنید و آن را به پایانش رسانید و در آن پایداری کنید، آنگاه شکیبایی ورزید و پارسا باشید. همانا شما را پایانی است، پس خود را به آن پایان(بهشت) رسانید[۸۱]. نیز امام موسی بن جعفر(ع) می فرماید: آنکه در پی کسب روزی حلال برای تامین معاش خود و خانواده برآید، مانند مجاهد در راه خدا است[۸۲].

۲-۷- روش حمایت از تجارت و صنعت.

یکی از شیوه‌های توجه به کار، و اصالت دادن به آن نزد ائمه‌ی اطهار(ع)، حمایت از تجارت و صنعت است. تجارت عبارت است از دخل و تصرف در سرمایه برای رسیدن به سود، و گفته شده که عبارت است از: خرید چیزی که با سود فروخته شده باشد. نیز گفته اند: تجارت تصرف در سرمایه و دگرگون کردن آن است برای رشد سرمایه[۸۳].

کارگزار پرورش یافته در مکتب ائمه‌ی اطهار (ع)، باید نسبت به این موضوع وقوف کامل داشته باشد. بر همین اساس است که امام علی (ع) به مالک اشتر می نویسد: سفارش ما را نسبت به بازرگانان و صاحبان صنایع بپذیر و آن‌ها را به نیکو کاری سفارش کن، بازرگانانی که در شهر ساکن اند یا آنان که همواره در سیر و کوچ کردن می باشند و بازرگانانی که با نیروی جسمانی کار می کنند؛ چرا که آنان منابع اصلی منفعت و پدید آورندگان وسایل زندگی و آسایش و آورندگان وسایل زندگی از نقاط دور دست و دشوار می باشند....در کار آنها ببندیش! چه در شهری باشند که تو به سر میبری یا در شهر دیگر[۸۴]. در حمایت از تجار امام صادق (ع) نیز می فرماید: تجارت کردن خرد را می افزاید[۸۵]. البته باید توجه داشت، با آنکه ائمه(ع) از تاجران حمایت می نمودند اما همواره آنان را نسبت به آسیب‌های تجارت هشدار می دادند و تجارتی که طبق آداب صورت نگیرد را رد کرده اند. به عنوان مثال امیرالمومنین به بازار می رفتند و در جایگاه خود می ایستادند و می فرمودند: درود بر شما ای بازاریان، از خدا بترسید و سوگند نخورد؛ زیرا سوگند خوردن کالا را رونق می دهد و برکت را می برد. تاجر نابکار است مگر آنکه به حق بستاند و بدهد[۸۶].

۳-۷- روش جلوگیری از احتکار و گران فروشی.

یکی از روش‌هایی که باعث می شود گروهی به سمت کار، و تلاش برای کسب در آمد نروند احتکار است. احتکار در اصطلاح عبارت است از: انبار کردن طعام به منظور گران فروختن[۸۷]. عده‌ای با انبار کردن

در توضیح بحث اصل پرهیز از دروغ گویی یکی از نکات بسیار مهم که اغلب مورد غفلت واقع می شود و ضرورت دارد که مریبان این مورد را به متریبان بیاموزند، این است که دروغ، دروغ است و کوچک و بزرگ و شوخی و جدی آن مقبوح است. امام سجاد (ع) در مورد منکر بودن این امر و دلیل آن به فرزندان خود می فرمایند: از دروغ، کوچک و بزرگش، جدی و شوخیش پرهیزید؛ زیرا انسان هر گاه در چیز کوچک دروغ بگوید، به گفتن دروغ بزرگ نیز جرأت پیدا می کند [۹۳].

۸-۱- روش توصیه به پرهیز از قسم خوردن.

یکی از روش هایی که در اصل صداقت و پرهیز از دروغ گویی مطرح است و باعث می شود که فرد کمتر به دروغ گویی روی آورد پرهیز از قسم خوردن است، که در این میان مخصوصاً قسم دروغ خوردن بسیار مذموم است. در رابطه با پرهیز از قسم خوردن امام صادق (ع) می فرمایند: هر که قسم بخورد و بداند که دروغ می گوید به جنگ خدا رفته است [۹۴]. نیز امام علی (ع) می فرمایند: ای جماعت دلال! کم تر سوگند بخورید که این کار کالا را به فروش می رساند و سود (حقیقی) را می برد [۹۵].

جدول ۸- اصل هشتم و روش های تربیتی آن

روش	اصل
روش: توصیه به پرهیز از قسم خوردن.	اصل هشتم: کارگزار باید صادق باشد و از دروغ گویی پرهیزد.

۹- اصل نهم: فرد باید در برابر نعمت های پروردگار سپاسگزار باشد.

انسان فطرتاً نسبت به ولی نعمت خود، احساسی خاص پیدا می کند که منشأ شکر و سپاس از او می گردد. «شکر به معنای نیکی است که انسان در برابر نعمت اظهار می دارد، خواه با زبان باشد یا با دست یا با قلب» [۹۶]. اگر انسان توجه کند که هر آنچه از آن برخوردار است (نعمات مادی و معنوی) همه از جانب خداوند بوده، و ولی نعمت حقیقی خداوند است، طبعاً این معرفت، آن احساس فطری را در انسان بارور ساخته،

کالا هایی که فاسد نشدنی اند نبض بازار را در دست گرفته و قیمت ها را کنترل می کنند. برای این افراد سرمایه در مقابل کار اصالت دارد، یعنی دقیقاً مخالف آنچه ائمه ی اطهار (ع) به آن اعتقاد دارند. لذا می توان جلوگیری از احتکار و انبار کردن کالا را یکی از روش هایی دانست که ائمه ی معصومین (ع) برای اصالت دادن به کار از آن استفاده نموده اند. ایشان از هر فرصتی استفاده کرده و فسادهایی که از احتکار ناشی می شوند را یادآوری کرده اند. به عنوان مثال امام علی (ع) در این باره می فرمایند: احتکار موجب محرومیت است [۸۸]. ایشان در جای دیگری می فرمایند: هر احتکاری که به مردم زیان رساند و نرخ ها را بالا برد، خیر و برکتی در آن نیست [۸۹].

جدول ۷- اصل هفتم و روش های تربیتی آن

روش ها	اصل
روش اول: ارزش دادن به کار و کارگر. روش دوم: حمایت از تجارت و صنعت. روش سوم: جلوگیری از احتکار و گران فروشی.	اصل هفتم: در زندگی افراد باید کار اصالت داشته باشد نه مال اندوزی.

۸- اصل هشتم: کارگزار باید صادق باشد و از دروغ گویی پرهیزد.

یکی از اصول بسیار اساسی در تربیت اصل صداقت است. امام باقر (ع) در باب صداقت می فرمایند: پیش از سخن گویی، راستگویی بیاموزید [۹۰]. امام کاظم (ع) در اندرز به هشام می فرمایند: خردمند دروغ نمی گوید، اگرچه منافع او در آن باشد [۹۱]. بر اساس این اصل کارگزار باید در انجام امور مربوط به شغل و حرفه اش همواره صداقت پیشه کند و بطور جدّ از دروغ گویی پرهیزد. امیر المومنین علی (ع) خطاب به بازرگانان می فرمایند: ای جماعت بازرگان! پیش از شروع کار از خداوند خیر و نیکی طلبید ... و از دروغ گفتن دوری کنید [۹۲].

ی نا صواب به منزله ی کفران است. در رابطه با آنچه در بالا گفته شد و در رابطه با استفاده ی صحیح و حلال از نعمت‌ها امام علی (ع) می فرماید: شکر هر نعمتی پرهیز کردن از حرام‌های خداوند است [۱۰۱]. و یا امام صادق (ع) می فرماید: شکر نعمت عبارت است از دوری کردن از حرام‌ها [۱۰۲]. همچنین امام ششم شیعیان در جای دیگری می فرماید: کم‌ترین سپاسگزاری این است که انسان... با نعمت او (خداوند) مرتکب گناه وی نشود یا نعمت او را در راه مخالفت با هیچ یک از اوامر و نواهی خدا به کار نگیرد [۱۰۳].

۲-۹- روش تأکید بر قدرشناسی از دیگران
از جمله روش‌های دیگری که می‌توان در نیل به اصل شکرگزاری از آن استفاده نمود روش تأکید بر قدرشناسی از دیگران است. اگر مرتباً قدرشناسی از دیگران، به سبب کارهایی که برایش انجام می‌دهند را بیاموزد، می‌تواند در مقابل پروردگارش نیز شکرگزار باشد. لذا مرتباً باید در مرحله ی اول قدردانی از بندگان خدا را آموزش دهند.

انجمنی اطهار (ع) همواره سعی داشته‌اند با این روش حس شکرگزاری را در افراد شکوفا نمایند. به عنوان مثال امام رضا (ع) می‌فرماید: هر که در قبال خوبی مردم تشکر نکند، از خداوند تشکر نکرده است [۱۰۴]. در همین رابطه امام سجاد (ع) نیز می‌فرماید: خداوند تبارک و تعالی در روز قیامت به یکی از بندگان خود می‌فرماید: آیا از فلانی سپاسگزاری کردی؟ عرض می‌کند: (نه) بلکه از تو سپاسگزاری کردم ای پروردگار. خداوند می‌فرماید: چون از او تشکر نکرده‌ای از من نیز تشکر نکرده‌ای [۱۰۵].

جدول ۹- اصل نهم و روش‌های تربیتی آن

روش‌ها	اصل
روش اول: توصیه به استفاده ی صحیح و حلال از نعمت‌ها روش دوم: تأکید بر قدرشناسی از دیگران.	اصل نهم: فرد باید در برابر نعمت‌های پروردگار سپاسگزار باشد.

حالت شکرگزاری و سپاس از خداوند را در او شکوفا می‌کند. هر چه این معرفت بیشتر مورد توجه قرار گیرد، این احساس نیز قوت و شدت بیشتری خواهد گرفت. امام حسن عسکری (ع) در این رابطه می‌فرماید: (قدر) نعمت را نشناسد مگر سپاسگزار، و شکر نعمت نگذارد مگر آنکه (قدر) نعمت را شناسد [۹۷]. در جای دیگری امام حسن مجتبی (ع) می‌فرماید: پستی این است که سپاسگزار نعمت نباشی [۹۸]. و امام کاظم (ع) در دعای جوشن صغیر می‌فرماید: و مرا از شکر گزاران نعمت‌های خود قرار ده [۹۹].

یکی از نکاتی که در مورد شکرگزاری حایز اهمیت است و مریبان باید در آموزش این اصل از نقش تهییجی آن استفاده کنند این است که، فایده شکر در برابر خداوند تنها عاید شاکر می‌شود، همچنان که ضرر کفران نیز به فرد کفران‌کننده بر می‌گردد، نه به خدا. امام علی (ع) در رابطه با این نکته می‌فرماید: چون خداوند به بنده ای نعمتی دهد و بنده در دل شکر آن نعمت را بگذارد، پیش از آنکه سپاسگزاری از آن نعمت را به زبان آورد مستوجب افزایش آن نعمت گردد [۱۰۰].

۱-۹- روش توصیه به استفاده ی صحیح و حلال از نعمت‌ها

یکی از شیوه‌هایی که با استفاده از آن می‌توان شکرگزاری از نعمت‌های الهی را آموزش داد، توصیه به استفاده ی صحیح و حلال از نعمت‌های پروردگار است. به عنوان مثال خودشناسی و خودآگاهی و نیز معرفت به موهبت‌هایی که خداوند به هر یک از ما ارزانی داشته است، باعث استفاده بهینه از تمامیت وجود ما، و شکرگزاری نعمت‌های الهی است و هر چه در زندگی خود پیش برویم چشمه‌های جوشان تازه‌ای از استعدادها و موهبت‌های درونی و بیرونی را در پی خواهد داشت.

از آنجا که هر نعمتی را هم می‌توان در راه صحیح و هم غیر صحیح به کار برد، بنابراین استفاده ی صواب از نعمت‌های الهی به منزله ی شکر آن نعمت و استفاده

بحث و نتیجه گیری

در دنیای امروز که پرداختن به شغل و حرفه امری ضروری است، بسیاری از مشاغل مملو از مشکلاتی است که افراد بدون برخورداری از تربیت حرفه ای صحیح قادر نخواهند بود به خوبی از عهده ی این مشاغل بر آیند؛ آنگونه تربیتی که افراد را در برابر آسیب های مشاغل مصون دارد. با مطالعه ی پژوهش حاضر در می یابیم که آنچه به عنوان اصول و روش های تربیت حرفه ای از دیدگاه ائمه ی اطهار(ع) معرفی شده است، نشان از آن دارد که کلام گهربار امامان معصوم ما از زلال وحی سرچشمه گرفته و به تمام ابعاد تربیتی انسان ها توجه داشته اند. با عطف به یافته های این پژوهش می توان دریافت که ائمه ی اطهار(ع) در زمینه ی تربیت حرفه ای نیز به تمام جنبه ها عنایت داشته و فرمایشات راه گشایی جهت پیشرفت افراد در کار و حرفه ای که اتخاذ می کنند، از ایشان نقل شده است. از جمله، نتایج این پژوهش نشان می دهد که ائمه ی اطهار (ع) همواره علاوه بر پیشرفت فردی افراد در زمینه ی شغل و حرفه ی مربوطه به پیشرفت جامعه ی اسلامی نیز عنایت داشته، و کارگزاران را به توجه به مسائل، مشکلات و نیاز های جامعه نیز رهنمون شده اند. لذا با بهره گیری صحیح از آنچه به عنوان اصول و روش های تربیت حرفه ای در این پژوهش معرفی شده است می توان برنامه ی درسی مناسب را طراحی نمود

و به یک نظام تربیت حرفه ای کارآمدی برای پاسخگویی به مشکلات بازار کار و مشاغل که امروزه گریبان گیر بسیاری از جوامع شده است دست یافت.

پیشنهادهای کاربردی

- ۱- معلمان و مربیان می تواند از یافته های پژوهش برای تربیت اسلامی دانش آموزان در بُعد حرفه ای استفاده کنند.
- ۲- سازمان برنامه ریزی درسی وزارت آموزش و پرورش می تواند از اصول و روش های تربیت حرفه ای از دیدگاه ائمه ی اطهار(ع)، جهت استفاده در کتاب های درسی، به ویژه در کتاب های درسی رشته های فنی و حرفه ای و کار دانش استفاده نماید.
- ۳- یکی از اهداف شورای انقلاب فرهنگی، اسلامی کردن علوم انسانی است. استفاده از محتوای این پژوهش برای این منظور به این شورا پیشنهاد می شود.
- ۴- برگزاری دوره های آموزش ضمن خدمت برای معلمان، به ویژه در مقاطع راهنمایی و دبیرستان؛ و توجه ایشان در رابطه با اصول و روش های تربیت حرفه ای دانش آموزان از دیدگاه ائمه ی اطهار(ع).
- ۵- برگزاری کلاس های آموزش خانواده و آگاهی دادن به اولیاء دانش آموزان در جهت تربیت حرفه ای فرزندان با تاکید بر تربیت اسلامی.

منابع

۱۸. همان، ج ۶، ص ۸۹.
۱۹. حائری، سید محسن (۱۳۸۶). اندیشه‌های اقتصادی در نهج البلاغه. ترجمه‌ی آل بویه لنگرودی، تهران: بنیاد نهج البلاغه، ص ۲۳۱.
۲۰. همان.
۲۱. مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۰.ق). بحارالانوار. بیروت: دارالاحیاء التراث، ج ۹۶، ص ۲۳.
۲۲. کلینی، یعقوب (۱۳۸۸.ق). اصول کافی. ترجمه علی اکبر غفاری، تهران: دارالکتاب اسلامی، جلد ۳، ص ۴۹۸.
۲۳. محمدی ری شهری، محمد (۱۳۸۴). میزان الحکمه. ترجمه‌ی حمیدرضا شیخی، قم: دارالحديث، جلد ۵، ص ۲۱۸۷.
۲۴. حائری، سید محسن (۱۳۸۶). اندیشه‌های اقتصادی در نهج البلاغه. ترجمه‌ی آل بویه لنگرودی، تهران: بنیاد نهج البلاغه، ص ۲۴۵.
۲۵. سید رضی (۱۳۸۲). نهج البلاغه. ترجمه‌ی محمدباقر حجتی، قم: انتشارات دفتر تاریخ و مطالعات اسلامی، نامه‌ی ۲۱، ص ۵۲۹.
۲۶. مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۰.ق). بحارالانوار. بیروت: دارالاحیاء التراث، جلد ۱۰۳، ص ۱۳۸.
۲۷. کلینی، یعقوب (۱۳۸۸.ق). اصول کافی. ترجمه‌ی علی اکبر غفاری، تهران: دارالکتاب اسلامی، جلد ۵، ص ۱۴۷.
۲۸. حویزی، عبد علی بن جمعه (بی تا). نور الثقلین. قم: انتشارات حوزه علمیه، جلد ۱، ص ۲۵۹.
۲۹. حائری، سید محسن (۱۳۸۶). اندیشه‌های اقتصادی در نهج البلاغه. ترجمه‌ی آل بویه لنگرودی، تهران: بنیاد نهج البلاغه، ص ۲۳۷.
۳۰. سید رضی (۱۳۸۲). نهج البلاغه. ترجمه‌ی محمدباقر حجتی، قم: انتشارات دفتر تاریخ و مطالعات اسلامی، نامه‌ی ۵۳، ص ۵۶۹.
۳۱. تمیمی، عبدالواحد (۱۳۶۰). غررالحکم و دررالکلم. ترجمه‌ی میر سید جلال الدین محدث، تهران: انتشارات جامعه تهران، ص ۱۷۳۴.
۳۲. کلینی، یعقوب (۱۳۸۸.ق). اصول کافی. ترجمه‌ی علی اکبر غفاری، تهران: دارالکتاب اسلامی، جلد ۲، ص ۳۳۳.
۳۳. حائری، سید محسن (۱۳۸۶). اندیشه‌های اقتصادی در نهج البلاغه. ترجمه‌ی آل بویه لنگرودی، تهران: بنیاد نهج البلاغه، ص ۲۳۰.
۳۴. سید رضی (۱۳۸۲). نهج البلاغه. ترجمه‌ی محمدباقر حجتی، قم: انتشارات دفتر تاریخ و مطالعات اسلامی، خطبه‌ی ۱۳۱، ص ۲۴۹.
۱. شکوهی یکتا، محسن (۱۳۶۹). تعلیم و تربیت اسلامی. تهران: دفتر تحقیقات و برنامه ریزی درسی وزارت آموزش و پرورش.
2. Entwistle, Harold (1970). Education, Work, and Leisure. London, Routledge and Kegan Paul, p55.
3. Parsons, Ken (1990). Ideologies in practice: The context of the youth Training, PHD, Scool council for national Academic Awards (U.K).
4. Hadkinson, Pil (1991). Liberal education and the new vocationalism. Oxford review of education, vol. 11, No. 1.
۵. باقری، خسرو (۱۳۸۷). نگاهی دوباره به تربیت اسلامی. تهران: انتشارات مدرسه، ص ۸۷.
۶. همان، ص ۸۸.
۷. امیر سالاری، علی (۱۳۸۶). تربیت اخلاقی از دیدگاه امام صادق (ع). پایان نامه‌ی فوق لیسانس، تهران، دانشگاه شاهد.
۸. شفیق آبادی، عبدالله (۱۳۸۴). فنون تربیت کودک. تهران: انتشارات چهر، ص ۲۶.
۹. تمیمی، عبدالواحد (۱۳۶۰). غررالحکم و دررالکلم. ترجمه‌ی میر سید جلال الدین محدث، تهران: انتشارات جامعه تهران، ص ۷۲۵۴.
۱۰. مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۰.ق). بحارالانوار. بیروت، دارالاحیاء التراث: جلد ۷۴، ص ۲۲۶.
۱۱. سید رضی (۱۳۸۲). نهج البلاغه. ترجمه‌ی محمدباقر حجتی، قم، انتشارات دفتر تاریخ و مطالعات اسلامی، نامه‌ی ۴۷، ص ۵۵۹.
۱۲. مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۰.ق). بحارالانوار. بیروت: دارالاحیاء التراث، ج ۹۶، ص ۱۱۷.
۱۳. حرانی، ابی محمد (۱۴۰۴.ق). تحف العقول. ترجمه‌ی علی اکبر غفاری، قم: موسسه‌ی نشر اسلامی، ص ۲۸۴.
۱۴. مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۰.ق). بحارالانوار. بیروت: دارالاحیاء التراث، جلد ۹۶، ص ۱۳۰.
۱۵. حائری، سید محسن (۱۳۸۶). اندیشه‌های اقتصادی در نهج البلاغه. ترجمه‌ی آل بویه لنگرودی، تهران: بنیاد نهج البلاغه، ص ۲۳۵.
۱۶. مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۰.ق). بحارالانوار. بیروت: دارالاحیاء التراث، جلد ۹۶، ص ۱۳۳.
۱۷. همان، ج ۸۷، ص ۱۳.

- ۱۴۲.
۳۵. کلینی، یعقوب (۱۳۸۸ه.ق). اصول کافی. ترجمه علی اکبر غفاری، تهران: دارالکتاب اسلامی، جلد ۷، ص ۴۰۹.
۳۶. هندی، علاء الدین (۱۳۸۹ه.ق). کنز العمال. بیروت: مکتبه التراث اسلامی، ص ۱۵۰۸۰.
۳۷. حویزی، عبد علی بن جمعه (بی تا). نور الثقلین. قم: انتشارات حوزه علمیه، جلد ۱، ص ۶۲۷.
۳۸. حائری، سید محسن (۱۳۸۶). اندیشه های اقتصادی در نهج البلاغه. ترجمه ی آل بویه لنگرودی، تهران: بنیاد نهج البلاغه، ص ۲۴۶.
۳۹. سید رضی (۱۳۸۲). نهج البلاغه. ترجمه ی محمدباقر حجتی، قم: انتشارات دفتر تاریخ و مطالعات اسلامی، حکمت ۱۴۰، ص ۶۵۹.
۴۰. همان، حکمت ۱۰۸، ص ۶۴۹.
۴۱. حائری، سید محسن (۱۳۸۶). اندیشه های اقتصادی در نهج البلاغه. ترجمه ی آل بویه لنگرودی، تهران: بنیاد نهج البلاغه، ص ۲۲۰.
۴۲. سید رضی (۱۳۸۲). نهج البلاغه. ترجمه ی محمدباقر حجتی، قم: انتشارات دفتر تاریخ و مطالعات اسلامی، خطبه ی ۱۲۶.
۴۳. شاه مرادی، علی اکبر (۱۳۸۶). صحیفه ی سجادیه. ترجمه ی حسین الهی قمشه ای، قم: انتشارات عصر رهایی، ص ۱۱۹.
۴۴. هندی، علاء الدین (۱۳۸۹ه.ق). کنز العمال. بیروت: مکتبه التراث اسلامی، حدیث ۷۳۶۶.
۴۵. حسینی، سید حمید (۱۳۸۷). منتخب میزان الحکمه. قم: دار الحدیث، ص ۳۴۳.
۴۶. کلینی، یعقوب (۱۳۸۸ه.ق). اصول کافی. ترجمه علی اکبر غفاری، تهران: دارالکتاب اسلامی، جلد ۵، ص ۳۰۰.
۴۷. حرانی، ابی محمد (۱۴۰۴ه.ق). تحف العقول. ترجمه ی علی اکبر غفاری، قم: موسسه ی نشر اسلامی، ص ۳۲۳.
۴۸. کلینی، یعقوب (۱۳۸۸ه.ق). اصول کافی. ترجمه علی اکبر غفاری، تهران: دارالکتاب اسلامی، جلد ۵، ص ۸۵.
۴۹. همان.
۵۰. مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۰ه.ق). بحار الانوار. بیروت: دارالاحیاء التراث، جلد ۱۰۳، ص ۲۳.
۵۱. تمیمی، عبدالواحد (۱۳۶۰). غررالحکم و دررالکلم. ترجمه ی میر سید جلال الدین محدث، تهران: انتشارات جامعه تهران، ح ۵۹۲۷.
۵۲. فرامرزی قراملکی، احد (۱۳۸۵). سازمان های اخلاقی در کسب و کار. تهران: نشر مجنون، صص ۱۴۶-۱۴۷.
۵۳. کلینی، یعقوب (۱۳۸۸ه.ق). اصول کافی. ترجمه علی اکبر غفاری، تهران: دارالکتاب اسلامی، جلد ۲، ص ۱۹۷.
۵۴. محمدی ری شهری، محمد (۱۳۸۴). میزان الحکمه. ترجمه ی حمیدرضا شیخی، قم: دارالحدیث، جلد ۶، ص ۲۶۵.
۵۵. کلینی، یعقوب (۱۳۸۸ه.ق). اصول کافی. ترجمه علی اکبر غفاری، تهران: دارالکتاب اسلامی، جلد ۲، ص ۱۹۹.
۵۶. حائری، سید محسن (۱۳۸۶). اندیشه های اقتصادی در نهج البلاغه. ترجمه ی آل بویه لنگرودی، تهران: بنیاد نهج البلاغه، ص ۲۴۴.
۵۷. کلینی، یعقوب (۱۳۸۸ه.ق). اصول کافی. ترجمه علی اکبر غفاری، تهران: دارالکتاب اسلامی، جلد ۲، ص ۱۹۹.
۵۸. همان، ج ۵، ص ۱۶۰.
۵۹. همان، ج ۱، ص ۴۴.
۶۰. حرانی، ابی محمد (۱۴۰۴ه.ق). تحف العقول. ترجمه ی علی اکبر غفاری، قم: موسسه ی نشر اسلامی، ص ۳۲۲.
۶۱. کلینی، یعقوب (۱۳۸۸ه.ق). اصول کافی. ترجمه علی اکبر غفاری، تهران: دارالکتاب اسلامی، جلد ۲، ص ۸۲.
۶۲. سید رضی (۱۳۸۲). نهج البلاغه. ترجمه ی محمدباقر حجتی، قم: انتشارات دفتر تاریخ و مطالعات اسلامی، حکمت ۲۷۸، ص ۶۹۷.
۶۳. کلینی، یعقوب (۱۳۸۸ه.ق). اصول کافی. ترجمه علی اکبر غفاری، تهران: دارالکتاب اسلامی، جلد ۲، ص ۸۲.
۶۴. سید رضی (۱۳۸۲). نهج البلاغه. ترجمه ی محمدباقر حجتی، قم: انتشارات دفتر تاریخ و مطالعات اسلامی، حکمت ۲۱۱، ص ۶۷۵.
۶۵. تمیمی، عبدالواحد (۱۳۶۰). غررالحکم و دررالکلم. ترجمه ی میر سید جلال الدین محدث، تهران: انتشارات جامعه تهران، ص ۱۷۱۷.
۶۶. همان، ص ۱۰۳۶.
۶۷. سید رضی (۱۳۸۲). نهج البلاغه. ترجمه ی محمدباقر حجتی، قم: انتشارات دفتر تاریخ و مطالعات اسلامی، نامه ی ۳۱، ص ۵۲۳.
۶۸. همان، حکمت ۸۰، ص ۶۴۱.
۶۹. دلشاد تهرانی، مصطفی (۱۳۸۷). سیری در تربیت اسلامی. تهران: دریا، ص ۲۳۰.
۷۰. طبرسی، علی (۱۳۸۵ه.ق). مشکوه الانوار. نجف: مکتبه الحیدریه، ص ۲۴۵.
۷۱. سید رضی (۱۳۸۲). نهج البلاغه. ترجمه ی محمدباقر حجتی، قم: انتشارات دفتر تاریخ و مطالعات اسلامی،

- حکمت ۳۲۲، ص ۷۰۷.
۷۱. کلینی، یعقوب (۱۳۸۸ ه.ق). اصول کافی. ترجمه علی اکبر غفاری، تهران: دارالکتاب اسلامی، جلد ۸، ص ۲۴۳.
۷۲. مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۰ ه.ق). بحارالانوار. بیروت: دارالاحیاء التراث، جلد ۷۸، ص ۱۱۱.
۷۳. سید رضی (۱۳۸۲). نهج البلاغه. ترجمه ی محمدباقر حجتی، قم: انتشارات دفتر تاریخ و مطالعات اسلامی، حکمت ۲۲۹، ص ۱۱۱.
۷۴. حائری، سید محسن (۱۳۸۶). اندیشه های اقتصادی در نهج البلاغه. ترجمه ی آل بویه لنگرودی، تهران: بنیاد نهج البلاغه، ص ۲۲۶.
۷۵. سید رضی (۱۳۸۲). نهج البلاغه. ترجمه ی محمدباقر حجتی، قم: انتشارات دفتر تاریخ و مطالعات اسلامی، حکمت ۲۲۶، ص ۶۷۷.
۷۶. حرانی، ابی محمد (۱۴۰۴ ه.ق). تحف العقول. ترجمه ی علی اکبر غفاری، قم: موسسه ی نشر اسلامی، ص ۲۸۶.
۷۷. شیخ صدوق (۱۴۰۰ ه.ق). امالی. بیروت: موسسه الاعلمی، ص ۳۲۲.
۷۸. محمدی ری شهری، محمد (۱۳۸۴). میزان الحکمه. ترجمه ی حمیدرضا شیخی، قم: دارالحدیث، جلد ۹، ص ۴۰۵۳.
۷۹. حسینی، سید حمید (۱۳۸۷). منتخب میزان الحکمه. قم: دارالحدیث، ص ۴۹۱.
۸۰. سید رضی (۱۳۸۲). نهج البلاغه، ترجمه ی محمدباقر حجتی، قم: انتشارات دفتر تاریخ و مطالعات اسلامی، خطبه ی ۱۷۶.
۸۱. عاملی، حر (۱۴۰۲ ه.ق). وسائل الشیعه. بیروت: دارالاحیاء التراث، جلد ۱۲، ص ۱۱.
۸۲. حائری، سید محسن (۱۳۸۶). اندیشه های اقتصادی در نهج البلاغه. ترجمه ی آل بویه لنگرودی، تهران: بنیاد نهج البلاغه، ص ۲۲۳.
۸۳. سید رضی (۱۳۸۲). نهج البلاغه. ترجمه ی محمدباقر حجتی، قم: انتشارات دفتر تاریخ و مطالعات اسلامی، نامه ی ۵۳.
۸۴. کلینی، یعقوب (۱۳۸۸ ه.ق). اصول کافی. ترجمه علی اکبر غفاری، تهران: دارالکتاب اسلامی، جلد ۵، ص ۱۴۸.
۸۵. هندی، علاء الدین (۱۳۸۹ ه.ق). کنز العمال. بیروت: مکتبه التراث اسلامی، ح ۱۰۴۳.
۸۶. حائری، سید محسن (۱۳۸۶). اندیشه های اقتصادی در نهج البلاغه. ترجمه ی آل بویه لنگرودی، تهران:
- بنیاد نهج البلاغه، ص ۲۱۹.
۸۷. تمیمی، عبدالواحد (۱۳۶۰). غررالحکم و دررالکلم. ترجمه ی میر سید جلال الدین محدث، تهران: انتشارات جامعه تهران، ص ۲۵۶.
۸۸. نوری، میرزا حسن (۱۴۰۷ ه.ق). مستدرک الوسائل. قم: موسسه آل البيت (ع)، جلد ۱۴، ص ۲۷۴.
۸۹. کلینی، یعقوب (۱۳۸۸ ه.ق). اصول کافی. ترجمه علی اکبر غفاری، تهران: دارالکتاب اسلامی، جلد ۲، ص ۱۰۴.
۹۰. مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۰ ه.ق). بحارالانوار. بیروت: دارالاحیاء التراث، جلد ۷۸، ص ۳۰۵.
۹۱. همان، ص ۵۴.
۹۲. همان، ج ۷۲، ص ۲۳۵.
۹۳. شیخ صدوق (۱۴۰۰ ه.ق). امالی. بیروت: موسسه الاعلمی، ص ۲۶۹.
۹۴. کلینی، یعقوب (۱۳۸۸ ه.ق). اصول کافی. ترجمه علی اکبر غفاری، تهران: دارالکتاب اسلامی، جلد ۵، ص ۱۶۲.
۹۵. حائری، سید محسن (۱۳۸۶). اندیشه های اقتصادی در نهج البلاغه. ترجمه ی آل بویه لنگرودی، تهران: بنیاد نهج البلاغه، ص ۲۳۵.
۹۶. دیلمی، حسن بن ابی الحسن (۱۴۰۸ ه.ق). اعلام الدین. قم: موسسه آل البيت (ع)، ص ۳۱۳.
۹۷. حرانی، ابی محمد (۱۴۰۴ ه.ق). تحف العقول. ترجمه ی علی اکبر غفاری، قم: موسسه ی نشر اسلامی، ص ۲۳۳.
۹۸. قمی، شیخ عباس (۱۳۸۷). مفاتیح الجنان. ترجمه مهدی الهی قمشه ای، قم: نشر حبيب، ص ۱۷۰.
۹۹. طبرسی، حسن بن فضل (۱۴۱۴ ه.ق). مکارم الاخلاق. قم: موسسه ی نشر اسلامی، ص ۵۸۰.
۱۰۰. طبرسی، علی (۱۳۸۵ ه.ق). مشکوه الانوار. نجف: مکتبه الحیدریه، ص ۳۵.
۱۰۱. کلینی، یعقوب (۱۳۸۸ ه.ق). اصول کافی. ترجمه علی اکبر غفاری، تهران: دارالکتاب اسلامی، جلد ۲، ص ۱۹۵.
۱۰۲. گیلانی، عبدالرزاق (۱۳۶۶). مصباح الشریعه. ترجمه سید جلال الدین اموری، تهران: نشر مکتبه الصدوق، ص ۵۳.
۱۰۳. حسینی، سید حمید (۱۳۸۷). منتخب میزان الحکمه. قم: دارالحدیث، ص ۳۰۳.
۱۰۴. کلینی، یعقوب (۱۳۸۸ ه.ق). اصول کافی. ترجمه علی اکبر غفاری، تهران: دارالکتاب اسلامی، جلد ۲، ص ۹۹.